

УДК118.112.2'42

ТИПОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ПОХВАЛА

Наталія Паламар

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Визначено прагматичний статус мовленнєвого акту похвала та виокремлено її типологічні ознаки в німецькій і українській мовах.

Ключові слова: мовленнєвий акт похвала, експресивний мовленнєвий акт, полілокутивний мовленнєвий акт, прагматичний статус мовленнєвого акту похвала.

Вагоме місце в дослідженні похвали посідає актомовленнєвий аспект її функціонування. Реалізація предмета мовлення відбувається різними одиницями спілкування, елементарною серед яких виділяють мовленнєвий акт (МА). Інструментом МА слугує висловлювання, що бере до уваги комунікативну ситуацію, пресупозицію адресанта інформації і знання адресата. Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення й опису мови, у якому головний дослідницький інтерес концентрується навколо проблем мовлення і комунікативних аспектів семантики, уможливує цілісне вивчення конкретного комунікативного акту, враховуючи умови спілкування, статус і наміри його учасників тощо. У дослідженні прагматики висловлювань передбачається врахування таких елементів, як інтенційний, ілокутивний, дейктичний, пресупозиційний, імплікативний, інформаційно-модальний, оцінно-експресивний та постілокутивний [10, с. 11]. Відповідно, комунікативно-прагматичний підхід сприяє дослідженню похвали як окремого мовленнєвого акту, що допоможе з'ясувати причини її виникнення на дословесному рівні, виявити низку ознак, що визначають самотність похвали, відшукати провідну та другорядну ілокутивні сили, а також їхню взаємодію, визначити вплив контексту на реалізацію МА похвала.

Наша мета – виявити, описати і теоретично обґрунтувати характерні ознаки МА похвала на конкретному мовному матеріалі. Для цього вирішено такі завдання: розроблено пагматичну типологію МА похвала в німецькій та українській мовах.

Об'єктом дослідження є МА похвала в сучасній німецькій та українській мовах; предметом – її прагматичні характеристики.

Матеріалом дослідження слугували фрагменти художніх творів сучасних німецьких та українських авторів (романи та оповідання 58 авторів; загальний обсяг фактичного матеріалу – близько 8 000 сторінок), з яких методом суцільної вибірки виокремлено 1 200 висловлювань похвали (600 німецьких та 600 українських).

Питання типу МА похвала в теоретичній літературі породило певну дискусію, оскільки лінгвісти не дійшли однозначної думки щодо належності похвали до конкретного типу МА. Наприклад, похвалу як експресивний МА розглядають Д. Вандервекен [26,

с. 215], А. Буркгардт [13, с. 329], Е. Рольф [22, с. 230] та П. П. Кьоніх [17, с. 345]. М. Гловінська приписує похвалі ілокутивну мету вираження почуттів, тобто також вважає її експресивним МА [4, с. 160]. Дж. Р. Серль/Д. Вандервекен зачисляють дієслово хвалити до експресивних дієслів, проте зазначають про нього і серед констативів: "praise someone or something is to assert that a certain state of affairs that has to do with him or it is good while expressing approval of him or it" [24, с. 191]. На думку А. Поспелової, похвала належить до ілокутивного класу асертивів [9, с. 71], і не належить до експресивів.

Мартен-Кліф стверджує, що МА похвалу та осуд використовують не для того, щоб висловити почуття, а щоб увести адресата в певну систему норм [21, с. 46]. Г. Куссе пропонує визначити похвалу як перехідний МА, що позначає перехід від констатива (асертива) до експресива [19, с. 145].

Е. М. Вольф розділяє оцінні мовленнєві акти, підвидом яких є досліджуваний МА, на дві групи: а) експресиви, що мають на меті передати емоційний стан мовця та/або вчинити емоційний вплив на слухача; б) асертиви – твердження, повідомлення. Таке розмежування відповідає виділенню емоційного і раціонального компонентів в оцінці, які, здебільшого, нерозривно пов'язані один з одним. Отже, висновок Е. М. Вольф про те, що межі між обома видами ілокутивних функцій досить розмиті, вважаємо правильним [3, с. 165–169].

Пропоноване дослідження послуговується класифікацією МА Дж. Серля [24, с. 180] і визначає похвалу як експресивний МА, що виражає позитивне оцінне ставлення мовця до певного стану справ.

(1) "Fraulein, wie schon haben Sie gespielt!" [20, с. 44].

(2) – Ви можете піти до готелю удвох, – не мирився Немирич. – А я знайду Білинкевича.

– Чудова думка! – похвалив Хомський [1, с. 32].

Проте аналіз фактичного матеріалу дав змогу зробити припущення, що реалізація МА похвала як асертива теж вірогідна. Асертиви втілюють раціональне оцінне судження і їх передають, перш за все, предикатами вираження думки чи ставлення (Ich teile/glaube/finde; думаю/ вважаю) [3, с. 40–42].

(3) "Ich finde, er ist ein gut er Mensch", sagte Klothilde san/t und gedehnt, obgleich sie die einzige Person war, um die Herr Grunlich sich nicht im geringsten bekümmert hatte [20, с. 54].

(4) – Я читав деякі ваші вірші, пане Немирич, – повідомив Юркові Гараздецький. – Вони мені сподобалися. В них є багато простору і патріотизму. Я думаю, що ви – визначний талант [1, с. 34].

Питання щодо сутності похвали як МА варто розширити, зокрема, виокремити його статус як директива, суть якого полягає в спонуканні адресата до подальшого виконання дій, що заслуговують на похвалу. Мовець впливає на слухача, модифікує систему його цінностей, і так досягає відповідних змін у поведінці комуніканта. Стимул імпліцитно закладений майже в кожній похвалі, навіть без додаткового наголошення на тому, що виконання певних дій бажане в майбутньому. Отримавши похвалу, людина переживає позитивні емоції. Цей стан приємний для неї і на підсвідомості людина прагнути до нього, пам'ятаючи, що передумовою хорошого настрою був позитивний вчинок.

(5) Er war ein grofier, stiller Mann, den ich ais Lehrer ein bifichen langweilig fond.

Er vertrat einmal unseren Deutschlehrer und las uns ein Gedicht, das von der schönen, jungen Lilofee, vor. [...] Ais Züpfners Vater uns das Gedicht vorgelesen hatte, wartete er ein paar Minuten und fragte dann lächelnd: "Na, möchte einer was dazu sagen?" und ich sprang sofort auf und sagte: "Ich finde das Gedicht wunderbar" [11, с. 42] (цим висловлюванням реалізована похвала, а з нею і стимул до написання інших віршів).

(6) "Гарна робота! Втішно, що є такі професіонали, як ти". Почув я Таллія. "Дякую. Я просто щасливий, що хоча б комусь існую на віху" [5, с. 176] (через висловлену похвалу відбувається спонукання людини до здійснення нових "подвигів").

Отже, похвалу реалізують у формі експресивів або ж асертивів, вона може відображати зміст директивного повідомлення (стимулу). Простежується полілокутивність МА похвала: його провідною ілокутивною функцією вважаємо оцінну, а додатковими – емоційну, інформативну та стимулювальну. Розглянемо такі приклади:

(7) "Das ist dockprachtvoll, Mensch", rief ich, "das ist dock ganz toll, das müssen sie dock anerkennend, das ist doth eine Nummer!"

Jupp löste das Messer gleichgiiltig aus dem Holz, pachte es am Griff und hieb in die Luft [12, с. 278].

(8) Баронова-Козино. А не забули ще... Пахнет сеном над...

Мазайло. Пахнет сеном над лу-ка-мі...

Баронова-Козино. Bravo! Bravo! Bravo! Прекрасно! [8, с. 126].

Мовець, схвалюючи нелегкий трюк адресата, стимулює його до подальших видовищ, гідних уваги (7); у прикладі (8) героїня хвалить головного героя за чудову пам'ять, чим імпліцитно стимулює його до запам'ятовування речей, вартих похвали. Про те, що у розглянутих ситуаціях задіяний емоційний компонент особистості мовця, свідчить і оформлення самих МА похвала, зокрема: наявність великої кількості знаків оклику, інтенсифікація (doch ganz toll), синтаксичені повтори {Bravo! Bravo! Bravo!}, експресивного синоніма загальнооцінного прикметника добре (gut) (prachtvoll/ toll/ anerkennend; прекрасно).

Поряд з оцінним МА похвала існує низка суміжних з ним оцінних МА, що мають схожу локуцію, проте відмінну ілокутивну мету та перлокуцію. Це, зокрема, такі МА, як комплімент, іронія, лестощі та самопохвала (вихваляння). Відмежування суміжних оцінних МА створює певні складнощі, тому ми виділили низку диференційних ознак МА похвала, які значно допомогли у відборі фактичного матеріалу.

Одна з головних типологічних ознак МА похвала – це часова референція висловлювання. Похвала може стосуватись минулого, теперішнього, а інколи й майбутнього стану справ. Наприклад:

(9) "Ein prächtiger Jude!" rief Plutin. "Er hat Witz und Courage und sogar Sinn für Musik" [...] [23, с. 86] – теперішній час;

(10) То заграй на сопілці або на трембіті. Собі і мені заграй, Грицуню! – просить щиро... і тулиться до нього білолиця Настка. – Ніхто в селі не грає так, як ти, любо та до серця, – із тими словами впроваджує його ніби в інший світ [7, с. 45] – теперішній час;

(11) In aller Frühe schön war die Dame Aubrun dagewesen, die Leichenfrau. ... Der Sergeant Francois sah sie nicht oder wollte sie nicht sehen. "Leb wohl, Jean-Jacques", sagte er mit hellender Stimme. "Du warst manchmal etwas verdunkelt durch deinen Sparen, leider gerade mir gegenüber, aber du warst ein guter Kamerad im Kampf für eine gute Sache" [15, с. 161] – минулий час;

(12) Пізно ввечері, як зійшов ясний місяць і позолотив дахи і верхівки дерев, Гальшка подала чоловікові сорочку з місячного сйва і сказала:

– Подивись, як нас любить моя сестра Марина! Вона сама полотно виткала і вибілила, сама й сорочку пошила ніжну, мов серпанок [2, с. 217] – минулий час;

(13) “Du wirst ein berühmter Dichter werden” [18, с. 285] – майбутній час;

(14) Схилилась до землі жінка, та не видно було переляку на її обличчі.

– Достойнику знакомитий, – мовила, – володар, що грабує своїх підлеглих, – поганий володар. Його боїться народ, але не любить. Такий хан програє битви. А за тобою колись піде народ. Це кажу тобі я, стара Еміне, якій вже за вісімдесят [6, с. 35] – майбутній час.

Щодо суміжних з похвалою МА, то вони стосуються, зазвичай, актуального в момент мовлення стану справ, лише МА іронія та самопохвала можуть мати віднесеність, окрім теперішнього, також до минулого стану справ.

Ще однією ознакою, що відрізняє похвалу від суміжних з нею МА, є те, що реалізація інших оцінних МА передбачає наявність об'єкта в момент мовлення, тобто адресатом може бути лише співрозмовник, реципієнт. У МА похвала адресат похвали незавжди збігається зі співрозмовником адресанта. Звідси випливає, що похвала може бути спрямована і на третю (відсутню) особу, наприклад:

(39) “Und wie verhielt sich Holger Schwed?” – “Holger? Oh, ein netter Junge. Da oben in dem neuen Haus” [14, с. 279].

(40) – Я тобі розповім, що з твоїм братом сталося. Був це хоробрий хлоп, кулі його не боялися. Одного разу марширували вони в Італії [2, с. 78].

Як зазначено вище, МА похвала притаманна мотивація, яка стимулює адресата до гідних похвали дій (5), (6), що не можна сказати про суміжні з похвалою МА.

Характерною ознакою МА похвала вважаємо також щирість мовця у висловлюванні щодо адресата. Ця властивість притаманна також МА комплімент та самопохвала. Проте МА іронія та лестощі реалізують, зазвичай, у висловлюванні протилежну до своєї думку, щоб висміяти у випадку іронії або ж для власної вигоди, якщо говорити про лестощі.

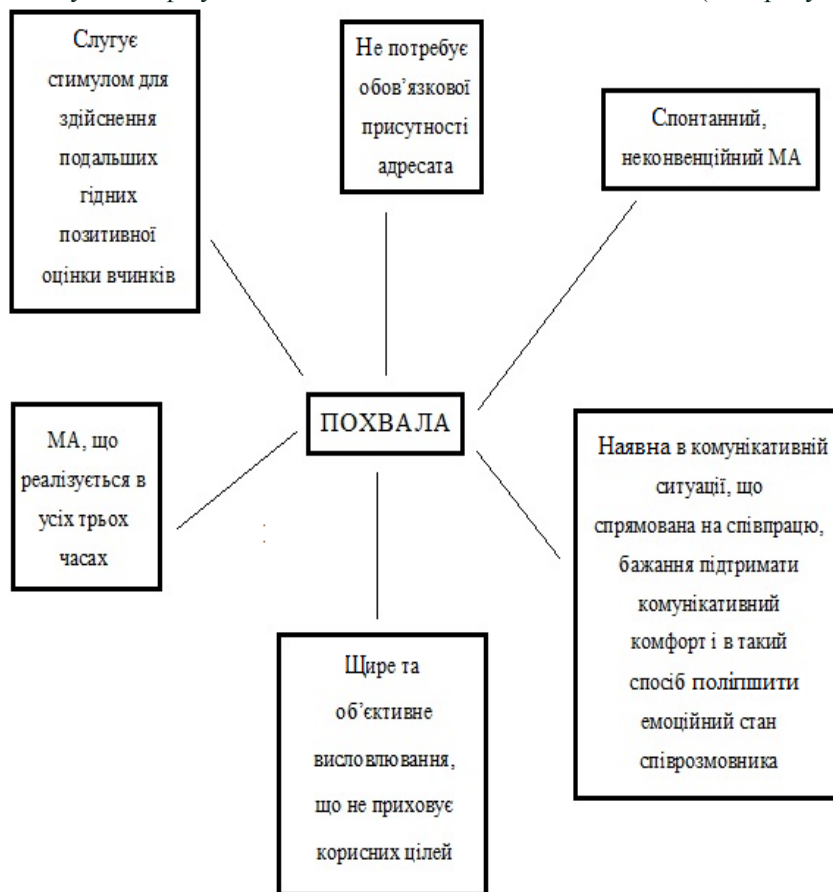
Об'єктом похвали можуть бути не лише люди, а й тварини, чого не можна сказати про жоден із суміжних з похвалою МА, які спрямовані лише на осіб. Два наведені нижче приклади відображають похвалу щодо собаки:

(45) Hier saßen die Gräfin und ihre Freundin, die Dobschutz, die vorlesen sollte, während Asta und Elisabeth dicht neben ihnen auf zwei Füßbänken Platz genommen hatten und abwechselnd leise plauderten oder den Pudel zu dessen eigener sichtlicher Freude Kunststücke machen ließen. Aber zuletzt wurde er müde von der Anstrengung und schlug, weil er die Balance nicht mehr halten konnte- mit einer seiner Pfoten auf die Tasten des offenstehenden Fliigels.

“Ach, nun spieli er auch noch”, lachte Asta. “Ich glaube, wenn er will, spielt Schnuck besser als ich; er ist so geschickt und Tante Julie wird es nicht bestreiten” [16, с. 18].

(46) Єва повідомила мене, що я став володарем “шикарного” французького бульдоженяти. “О, це як в Нони”, – сказав я. “Ноно? А де ви живете?” я повідомив адресу. “То ми знаємо, знаємо! Оділь Фернанда Маніоза Дуфле! Шикарна дівчинка, в неї бездоганна маска”. Я погодився. Що дівчинка шикарна, якщо мати на увазі Нону. Масок вона наче не носить, але варто придивитися [5, с. 142].

Унаслідок виконаного аналізу можна стверджувати, що похвала має особливу прагматичну специфіку. Ми виділили такі її типологічні ознаки (див. рисунок).

Типологічні ознаки МА похвала

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрухович Ю. Рекреації [Електронний ресурс] / Ю. Андрухович. – Режим доступу : <http://tululu.ru/read73562/> (8.05.2012)
2. Винничук Ю. Легенди Львова / Ю. Винничук. – Львів : Піраміда, 2000. – 254 с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
4. Гловинская М. Я. Семантика глаголов речи с точки зрения теории речевых актов / М. Я. Гловинская // Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. – М. : Русский учебн. центр 1993. – С. 34–218.
5. Денисенко Л. Сарабанда банди Сари / Л. Денисенко. – К. : Нора-Друк, 2008. – 239 с.
6. Іваничук Р. Вода з каменю / Р. Іваничук. – К. : Дніпро, 1988. – 270 с.
7. Кобилянська О. В неділю рано зілля копала / О. Кобилянська. – К. : Школа, 2008. – 401 с.

8. *Kuliš M.* Маклена Граса / М. Куліш – К. : Школа, 2008. – 325 с.
9. *Поспелова А. Г.* Функциональный аспект изучения речевых актов : иллюкативно-интеракционная характеристика / А. Г. Поспелова // Трёхаспектность грамматики. На материале английского языка. – СПб. : Наука, 1992. – С. 68–85.
10. *Сусов И. П.* Коммуникативно-прагматическая лингвистика и ее единицы / И. П. Сусов // Прагматика и семантика синтаксических единиц. – Калинин : Изд-во Калинин. ун-та, 1984. – С. 3–12.
11. *Boll H.* Und sagte kein einziges Wort / H. Boll. – Moskau : Verlag für fremdsprachige Literatur, 1963. – 310 S.
12. *Boll, H.* Die Ansichten eines Clowns / H. Boll. – Kharkiv : Ranok-Verlag, 2003. – 281 s.
13. *Burkhardt A.* Soziale Akte, Sprechakte und Textillokutionen. A. Reinachs Rechtsphilosophie und die moderne Linguistik / A. Burkhardt. – Tübingen : Niemeyer, A., 1986. – S. 310–357.
14. *Fallada H.* Christkind verkehrt. Weihnachtsgeschichten. – Berlin : Aufbau Taschenbuch Verlag, 1994. – 137 s.
15. *Feuchtwanger L.* Narrenweisheit / L. Feuchtwanger. – Berlin : Aufbau-Verlag, 1972. – 463 s.
16. *Fontane Th.* Unwiederbringlich / Th. Fontane. – Stuttgart : Reclam, 1971. – 263 s.
17. *König P. P.* Loben, danken und gedenken. Zur Funktion partnerbezogener Expressiva in öffentlichen Reden / P.P. König // Sprachspiel und Bedeutung – Tübingen : Institut für Slavistik, 2000. – S. 343–352.
18. *Konsalik G. H.* Sommerliebe. – Hamburg : GKV und Wilhelm Goldmann Verlag, 1981. – 316 s.
19. *Kufie H.* Diskursentwicklung im verbindlichen Text : Textgestalt und Sprechakte in der Liturgie der Tschechoslowakischen Hussischen Kirche / H. Kufie // Wiener Slavistischen Almanach. – Wien : Wiener Slavistischen Almanach, 2003. – S. 145–160.
20. *Mann T.* Buddenbrooks. Verfall einer Familie [Електронний ресурс] / Т. Манн. – Режим доступу : <http://ireebook.de/ebook/155/buddenbrooks/pdf> (03.04.2012)
21. *Marten-Cleef S.* Gefühle ausdrücken. Die expressiven Sprechakte / S. Marten-Cleef. – Göttingen : Kummerle, 1991. – S. 43–47.
22. *Rolf E.* Illkutionäre Kräfte. Grundbegriffe zur Illokutionlogik / E. Rolf. – Opladen : Kohlhammer, 1997. – S. 215–231.
23. *Sacher-Masoch L.* Der Judenraphael / L. Sacher-Masoch // Geschichten aus Galizien. – Berlin : Volk und Welt, 1989. – 100 s.
24. *Searle J. R.* Speech Acts/ J.R. Searle. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 306p
25. *Searle J. R.* Foundation of Illocutionary Logic / J.R. Searle, D. Vanderveken. – Cambridge : Cambridge University Press, 1985. – S. 190–192.
26. *Vanderveken, D.* Meaning and Speech Acts / D. Vanderveken // Principles of Language Use. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – S. 201–222.

Стаття надійшла до редколегії 10.02.2012

Прийнята до друку 21.02.2012

SPEECH ACT OF PRAISE: TYPOLOGICAL FEATURES

Nataly Palamar

*The Ivan Franko National University in L'viv,
1, Universytets'ka St., L'viv, 79000*

This article investigates pragmatic status of speech act of praise. The typological features of praise as speech act in German and Ukrainian are sorted out.

Key words: speech act of praise, expressive speech act, polyillocutionary speech act, pragmatic status of speech act of praise

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕНОСТИ РЕЧЕВОГО АКТА ПОХВАЛА

Наталія Паламар

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000*

Определено прагматический статус речевого акта похвала и выделено ее типологические особенности в немецком и украинском языках.

Ключевые слова: речевой акт похвала, экспресивный речевой акт полииллюктивный речевой акт, прагматический статус речевого акта похвала.